

Відгук

на дисертаційну роботу Казначєєва Максима Вячеславовича
«Особливості впливу медіа на сприйняття молоддю екологічних та техногенних ризиків в умовах війни», представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки

Різке загострення під час війни екологічних та техногенних ризиків посилює загрози психічному здоров'ю населення, діючи як додатковий хронічний стресор. З огляду на те, що сприйняття таких ризиків є опосередкованим медіаповідомленнями, окрему потенційно вразливу категорію населення складає молодь, оскільки вона є активним медіаспоживачем у цифровому середовищі та значною мірою використовує соцмережі як головне джерело екологічно релевантної інформації. Разом з тим, слід враховувати, що як медіаспоживачі молоді люди різняться за особливостями інформаційної поведінки, ставленням до екологічного оточення, суб'єктивною значущістю екологічної інформації тощо. Розуміння значення цих чинників для сприйняття екологічних та техногенних ризиків є важливим для формування у молодих людей проактивної позиції щодо екологічних проблем та забезпечення свідомого ставлення до безпеки під час війни. Тому дослідження ролі медіа у процесах сприйняття та суб'єктивної оцінки екологічних та техногенних ризиків молодими людьми з різним типом інформаційної поведінки є *актуальним та перспективним* в ракурсі завдань таргетованої соціально-екологічної комунікації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до проблематики науково-дослідної діяльності відділу психології масової комунікації та медіаосвіти ІСПП НАПН України в межах наукової теми «Медіапсихологічні стратегії цифрової трансформації суспільства і освіти» (2023–2025 рр.; державний реєстраційний номер 0123U100483).

Дисертаційна робота складається з анотацій, вступу, трьох розділів,

висновків, списку використаних джерел (323 позиції) і додатків. Загальний обсяг – 302 сторінки, з яких 219 займає основний текст.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано проблему, об'єкт, предмет, мету, завдання, наданий перелік методів дослідження, наведено відомості про апробацію результатів, публікації автора та структуру роботи.

У першому розділі, присвяченому теоретико-методологічним засадам дослідження сприйняття екологічних і техногенних ризиків у контексті медіакommunікації, дається теоретичний аналіз понять «ризик» та «сприйняття ризику», розкривається специфіка сприйняття саме екологічних та техногенних ризиків, аналізується роль медіа у конструюванні образу екологічної реальності на соціальному та індивідуальному рівнях, окремо розглянуто психологічні особливості медіаактивності та медіаспоживання у молодих людей, зокрема приділяється увага екологічній ризик-комунікації. Узагальненням теоретичного аналізу є інтегративна когнітивно-мотиваційна модель впливу медіа на сприйняття екологічних і техногенних ризиків, в межах якої інформаційна поведінка та медіазалученість розглядаються автором як центральний процесуальний механізм трансформації медіасигналів у суб'єктивні образи ризику.

Другий розділ об'єднує опис етапів, вибірки, методів та гіпотез дослідження (підрозділ 2.1) з описом основних результатів проведеного дослідження (підрозділ 2.2). Для операціоналізації головних конструктів дослідження, таких як інформаційна поведінка, сприйняття ризиків, медіаекспозиція, а також особистісних характеристик медіаспоживання, автором було розроблено низку дослідницьких інструментів, від опитувальника «Інформаційна поведінка щодо екологічної інформації в медіа», який охоплює різні аспекти інформаційної поведінки, до однопунктових шкал. Повнота переліку екологічних та техногенних ризиків, який склав основу для вимірювання показників сприйняття ризиків, забезпечувалася залученням до його формування фахівців-екологів. Разом з авторськими розробками у

дослідженні були використані стандартизовані психодіагностичні шкали. У вибірку дослідження увійшли 229 осіб віком від 16 до 37 років, а також група порівняння – 21 фахівець у сфері екологічної безпеки.

У підрозділі 2.2 описано результати кластеризації вибірки, за якою було виділено три групи з різними профілями інформаційної поведінки, проаналізовані розбіжності в показниках сприйняття певних екологічних і техногенних соціетальних ризиків молоддю залежно від профілю інформаційної поведінки та, окремо, залежно від рівня медіазалученості. Встановлено, що молоді люди з активним типом інформаційної поведінки в цілому більш високо оцінюють серйозність соціетальних екологічних та техногенних ризиків, у порівнянні з «ситуативним» та «байдужим» типами інформаційної поведінки. Однак розбіжності між респондентами з різним «самозвітним» рівнем медіазалученості простежуються переважно в оцінці «неочевидних», тобто не спостережуваних безпосередньо ризиків. За допомогою кореляційного аналізу автор демонструє більш системний та сильніший зв'язок суб'єктивної серйозності соціетальних ризиків з інформаційною залученістю як параметром інформаційної поведінки, на відміну від зв'язків з медіазалученістю. Сильною стороною роботи є медіаційний аналіз, який підтвердив припущення, що зв'язок між медіаекспозицією та суб'єктивною серйозністю ризику є опосередкованим когнітивно-емоційною залученістю до інформації про екологічні та техногенні ризики – окремим параметром інформаційної залученості та інформаційної поведінки в цілому. Окремо проведений аналіз оцінки персоналізованих ризиків показав слабші зв'язки з інформаційною поведінкою в цілому, медіаекспозицією та інформаційною залученістю, ніж ті, що спостерігалися для соціетальних ризиків, що завдає перспективу вивчення сприйняття персоналізованих ризиків як окремого феномену. Також в межах другого розділу визначено особистісні предиктори інформаційної залученості та наведений приклад прогностичної моделі для суб'єктивної значущості регіонального ризику.

Третій розділ містить результати порівняльного аналізу оцінок екологічних та техногенних ризиків, наданих фахівцями з екологічної безпеки й досліджуваними з різним типом інформаційної поведінки, та рекомендації щодо медіакомунікації, орієнтованої на стимулювання інформаційної залученості та ефективного висвітлення екологічних та техногенних ризиків в умовах війни.

Загальні висновки підсумовують теоретичні і емпіричні результати дисертаційної роботи і свідчать про досягнення мети та реалізацію завдань. Вони є науково обґрунтованими, викладені в необхідній логічній послідовності і підкреслюють наукову новизну, теоретичну та практичну значущість отриманих результатів.

Основні здобутки дисертаційного дослідження М.В.Казначєєва викладені у 8 наукових публікаціях, серед яких 3 статті у фахових наукових виданнях та 1 стаття у міжнародному виданні, що входить до європейських наукометричних баз, а також апробовані під час участі в чотирьох науково-практичних вітчизняних та міжнародних конференціях.

Розроблені автором та надані у дисертації наукові положення обґрунтовано дослідницькою методологією, всебічним аналізом теоретичного матеріалу, потужною джерельною базою, більше 90 % якої складають англomовні публікації; комплексним застосуванням теоретичних та емпіричних методів, релевантних завданням методів статистичного аналізу даних. За результатами дисертації сформульовано обґрунтовані висновки. Дисертація Казначєєва Максима Вячеславовича відзначається науковою новизною, вагомою теоретичною і практичною цінністю.

Дискусійні положення та зауваження:

1. Предметом дослідження визначено вплив медіа на сприйняття екологічних і техногенних ризиків молоддю в умовах війни через особливості інформаційної поведінки. Проведене дисертантом емпіричне дослідження за своїм дизайном є кореляційним, тому дискусійними є всі причинно-наслідкові інтерпретації.

2. До одного із завдань емпіричного дослідження входить визначення прогностичної структури інформаційної залученості, що передбачає розгляд в якості предикторів інформаційної залученості уявлень та переконань щодо екологічного оточення (особистий досвід, «пов'язаний з екологічними проблемами та катастрофами», екологічна стурбованість як загальний показник сформованості нової екологічної парадигми, суб'єктивна оцінка екологічної ситуації в регіоні проживання) та характеристик інформаційної активності (інформаційна самоефективність, інформаційне переважання, довіра до джерела інформації, інтолерантність до невизначеності). Однак з практичної точки зору більш важливим є питання спільного внеску цих екологічних уявлень, характеристик інформаційної активності та інформаційної залученості у сприйняття ризиків. Саме такий аналіз потрібний для того, щоб зрозуміти місце інформаційної залученості у сприйнятті екологічних та техногенних ризиків, яке, за результатами попередніх досліджень, значною мірою обумовлений екологічними уявленнями. Сама ж по собі інформаційна залученість, пояснює лише невелику частку загальної дисперсії суб'єктивної серйозності різних екологічних ризиків (приблизно від 3 до 15% за даними цього дослідження).

3. Важливим надбанням емпіричного дослідження є опис типів інформаційної поведінки, виділених шляхом кластерного аналізу, методом К-середніх. Однак важливі ланки статистичного аналізу «випали» з тексту: а) не пояснюється, яким чином було обрано рішення з трьох кластерів, які були для цього статистичні обґрунтування; б) опис кластерів, наданий у параграфі 2.2.1, не підкріплений результатами порівняльного аналізу виділених кластерів за змінними кластеризації або порівняння різних показників в межах одного кластеру, хоча в тексті п.2.2.1 йдеться про певні показники як «слабші» або «сильніші» за інші показники. Це послаблює доказовість наданої автором дисертації характеристики профілів інформаційної поведінки.

4. Здається невдалим об'єднання в розділі 2 опису дизайну дослідження та результатів основного емпіричного дослідження. Робота

виграла б, якби методична частина була традиційно надана окремим структурованим розділом замість одного неструктурованого підрозділу «2.1 Методологія та обґрунтування дизайну дослідження впливу медіа та інформаційної поведінки на сприйняття екологічних і техногенних ризиків молоддю в умовах війни». Бракує чіткої структури опису дизайну дослідження, інструментів дослідження, вибірки: а) Описи завдань, методів, вибірки включені до опису етапів; б) Інформація про способи вимірювання / підрахування ключових змінних (наприклад, «інформаційна залученість до екологічної інформації») розкидана по тексту, а не надана у чіткій формі при описі інструментів дослідження; в) Опис вибірки не є повним: згадується, що до неї увійшли старшокласники та студенти, але не уточнюється кількість респондентів для кожної з цих двох різних категорій, хоча дається повна деталізація вибірки за регіональною ознакою.

5. Простежується недостатня чіткість в описі окремих дослідницьких інструментів. Зокрема, важко зрозуміти, як саме вимірювалася медіаекспозиція, бо на с.113 змінні «рівень медіаекспозиції» згадується під №5 у низці «додаткових змінних», але опис шкал для вимірювання цих додаткових змінних обривається на №3 (с.115). Уточнююча інформація щодо однопунктової шкали медіаекспозиції з'являється лише на с.176, де надаються результати порівняльного аналізу груп, виділених за цим показником.

6. В роботі простежуються непослідовності в термінології. Так: а) у параграфі 2.2.3 на с.184-185 вводиться змінна, яка отримує різні назви: «глибина афективно-когнітивної взаємодії з екологічним медіаконтентом», «окремі складові медіазалученості», «когнітивно-афективна залученість до екологічної інформації», «афективна/когнітивна залученість»; б) у табл. 2.22 одна та ж сама змінна дається під різними назвами: «Вплив на екосистеми» та «Екосистеми і біорізноманіття».

7. Викликає питання вибір та опис використання окремих методів статистичного аналізу: а) Порівняння ризиків між спеціалістами та групами з різними типами інформаційної поведінки проводилося попарно за критерієм

Манна-Уїтні. Однак при такому аналізі збільшується ймовірність помилки, чого дозволяє запобігти критерій Краскала-Уолеса, який враховує дані, отримані для вибірки в цілому; б) При описі процедури множинного регресійного аналізу вказується, що «перед проведенням аналізу виконано перевірки на гомоскедастичність, мультиколінеарність та нормальність розподілу залишків» (с.128). Як це можливо, бо залишки розраховуються лише для конкретної регресійної моделі й лише після того, як підраховані всі коефіцієнти регресії? в) При використанні статистики Хі-квадрат на однорідність некоректно проводити аналіз зі змінною «наявність дітей» для всієї вибірки (с.149), коли частину вибірки складають неповнолітні. Такий аналіз можливий, якщо до нього включені лише ті, хто за законом може утворювати власну сім'ю.

8. У роботі простежуються граматичні неузгодження, пунктуаційні помилки, стилістичні огріхи.

Викладені міркування критичного та рекомендаційного характеру не применшують вагомості наукового внеску М. В. Казначєєва в дослідження ролі медіа у сприйнятті молоддю екологічних та техногенних ризиків в умовах війни.

Дисертація на тему «Особливості впливу медіа на сприйняття молоддю екологічних та техногенних ризиків в умовах війни», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням, що характеризується науковою новизною, має вагому наукову і практичну цінність, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44) та іншим інструктивним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо дисертаційних досліджень, а її автор Максим Вячеславович Казначєєв заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за

спеціальністю 053 Психологія в галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри прикладної психології

Харківського національного

університету імені В.Н. Каразіна

Ірина КРЯЖ